

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ СТВОРЕННЯ «МІСЦЬ ПАМ'ЯТІ» ЯК МАРКЕРІВ АНТИТОТАЛІТАРНОГО ПРОСТОРУ

Миколюк Ганна,

студентка IV-го курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
e-mail: annamikoliyk@gmail.com

Науковий керівник: **Стародубець Галина,**

доктор історичних наук, професор,
кафедра всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Питання ідентичності національних спільнот набуває особливого значення в глобалізованому світі. Мінлива атмосфера нашого сьогодення, загострення міждержавних відносин у політичній, економічній та культурних сферах, спонукають світових лідерів займатися пошуком засобів, спрямованих на захист та збереження націй. Колективна пам'ять, як важливий елемент ідентичності посідає чільне місце в у державній політиці і нерідко стає предметом маніпуляцій, спотворень та конфліктів. Саме це закликає наукову спільноту звернутися до важливого інструменту її конструювання – «місць пам'яті». Владний потенціал цих об'єктів, характеризується всепроникністю політичного в культурний простір і в подальшому призводить до породження суперечок навколо чутливих тем минулих епох. Саме тому вивчення особливостей створення таких інституцій є надзвичайно важливим, оскільки новий досвід та повернення до свого історичного першопочатку створюють сприятливі умови щодо боротьби з тоталітарним минулим.

Метою роботи є аналіз особливостей європейських практик створення «місць пам'яті» як маркерів антитоталітарного суспільного простору.

Дана наукова проблема стала об'єктом відображення ряду дослідників, серед яких, на нашу думку, варто відзначити П. Нора [8], О. Любовець [3], Н. Кудрявцеву [2] та ін.

Французький історик П. Нора вказував на те, що «людство проживає в епоху панування колективної пам'яті, у своєрідній «меморіальній епосі» під знаком історії». Саме це спонукає нас відзначити певні місця та закріплювати за ними пам'ять про конкретну історичну подію. Так як традиція пам'яті має властивість зникати, то моральним обов'язком суспільства перед його минулим є збирання та зберігання свідчень. У своєму науковому доробку «Les lieux de memoire» дослідник здійснив

опис тих місць, що покликані створювати уявлення в суспільстві про себе і свою історію [8, с. 24].

О. Любовець акцентує увагу на тому, що в останні десятиліття місця пам'яті постали перед світовою спільнотою як важливий інструмент міжнародної політики, що сприяє розв'язанню важливих питань минулого між різними націями та народами. Історія розглядає цю практику як своєрідний вияв процесу «каяття» перш за все перед тими, чиє життя обірвала агресивна тоталітарна політика [3, с. 108].

Топонімія, як нова наукова дисципліна постала у світлі теорій, що розглядають політичну владу у відносинах, з одного боку між, власне, простором, а з іншого – між мовою та державою. Досвід трансформацій простору у постсоціалістичних державах створив насичену дослідницьку базу, що була підсилена законодавчою складовою: законопроектами, петиціями, протоколами та ін. [2, с. 5].

Варто зазначити, що процес створення «місць пам'яті» на теренах європейського простору після падіння радянського тоталітарного режиму був досить повільним і не мав практичних результатів. До прикладу, в Угорщині від початку 1990-х рр. подолання минулого у суспільному просторі мало хаотичний характер, здебільшого громадськість самовільно перейменовувала вулиці, що носили імена діячів тоталітаризму. На території колишньої Югославії, зокрема у Хорватії, цей процес теж був ініційований небайдуючою громадськістю, яка зносила пам'ятники, змінювала назви вулиць і демонтовувала меморіальні таблички. Перш за все, тоталітарне минуле в очах цих людей асоціювалося із Росією, а отже і з проросійськими сербами, з якими точилася війна протягом 1991–1995 рр. Проте жодних законодавчих актів, що мали на меті щось змінити, видано не було, назви багатьох вулиць і до сих пір носять імена комуністичних діячів [7].

Події повномасштабного російського вторгнення на територію України суттєво змінили погляди багатьох європейських політиків та спільнот, детермінувавши процес позбавлення тоталітарного минулого в цих державах.

До прикладу, у пострадянській Латвії, яка фактично була під окупацією радянського тоталітаризму, в 2022 р. було дозволено не лише зносити пам'ятники, а здійснено перейменування низки парків. Московський парк став Латгальським, що було його історичною назвою. До того ж, було прийнято рішення про доцільність перейменування вулиць А. Сахарова, О. Пушкіна, Ю. Лермонтова, І. Тургенєва, М. Ломоносова, та інші, оскільки більшість цих діячів навіть не перебували на території цієї країни [6].

У Литві процес декомунізації триває і досі. Ще з часів проголошення незалежності республіки площам, вулицям, а також ряду населених пунктів було повернуто їх історичні назви, або ж дано імена на честь

литовських героїв. Місто Снечкус, яке було збудоване на честь керівника Комуністичної партії Литви, було перейменовано в Висагінас. Хоча московська верхівка і висловлювала своє незадоволення, проте прерогативою литовців стало відновлення історичної справедливості. Ще у 1989 році було перейменовано проспект Леніна на проспект Гедемінаса, а уже наступного року вирішено повернути релігійну назву міста Маріямполе, що раніше мало назву Сувалкія [1].

Активно бореться з минулим і Польща. У міському просторі суттєвого поширення набуло знищення радянських пам'ятників. Лише за три місяці 2022 року було знищено 20 таких об'єктів, а на черзі було ще 60. Кароль Навроцький – очільник інституту національної пам'яті Польщі стверджує: «Це питання постало перед владою ще з часів відновлення державності, проте саме зараз настав час остаточно з цим покінчити» [4].

Агресивна путінська політики спричинила хвилю перейменування вулиць, зокрема тих, на яких розташовані російські посольства. Ця кампанія, за словами міністра закордонних справ України Д. Кулеби, є «спробою депутатизації світу» та дієвим сигналом для іноземців про те, що наша держава потребує допомоги в боротьбі з агресором. Понад 20 європейських держав перейменовували вулиці, що стало місцями пам'яті про героїчний опір України російській агресії [5].

Висновки. Таким чином, політика створення місць пам'яті є дієвим інструментом відновлення історичної справедливості та чинником виправлення помилок минулого, усунення від тоталітарного минулого, нав'язаного агресором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декомунізація і люстрація: досвід Литви для українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29926178.html> (Дата звернення: 20.03.2024)
2. Кудрявцева Н. Суперечливі імена в топонімічних ландшафтах пострадянського простору. *Ідеологія і політика*. Вип. № 1(15). 2020. С. 4–10.
3. Любовець О. Місця пам'яті: інструменталізація поняття. *Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць*. Вип. 5. 2012. С. 107–112.
4. Польща за три місяці декомунізації прибрала 20 радянських пам'ятників. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/polsha-tri-mesyatsa-dekommunizatsii-ubrali-1661008043.html> (Дата звернення: 20.03.2024)
5. Український шлях: як перейменування вулиць та площ за кордоном допомагає Україні. URL: <https://rubryka.com/article/renaming-streets-abroad/> (Дата звернення: 20.03.2024)
6. Чому в Латвії зносять пам'ятники та змінюють назви вулиць? URL: <https://www.dw.com/uk/comu-v-latvii-znosat-pamatniki-ta-zminuut-nazvi-vulic/a-63023947> (Дата звернення: 20.03.2024)
7. Як проводилася декомунізація у різних країнах Європи. URL: https://www.volynpost.com/news/70213-iaak-provodylasia-dekommunizaciia-u-riznyh-krainah-ievropy#google_vignette (Дата звернення: 20.03.2024)
8. N. Pierre Between memory and history. Special Issue: Memory and Counter-Memory. University of California Press, 1989. 240 p.